

BUXORO VILOYATI
HOKIMLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

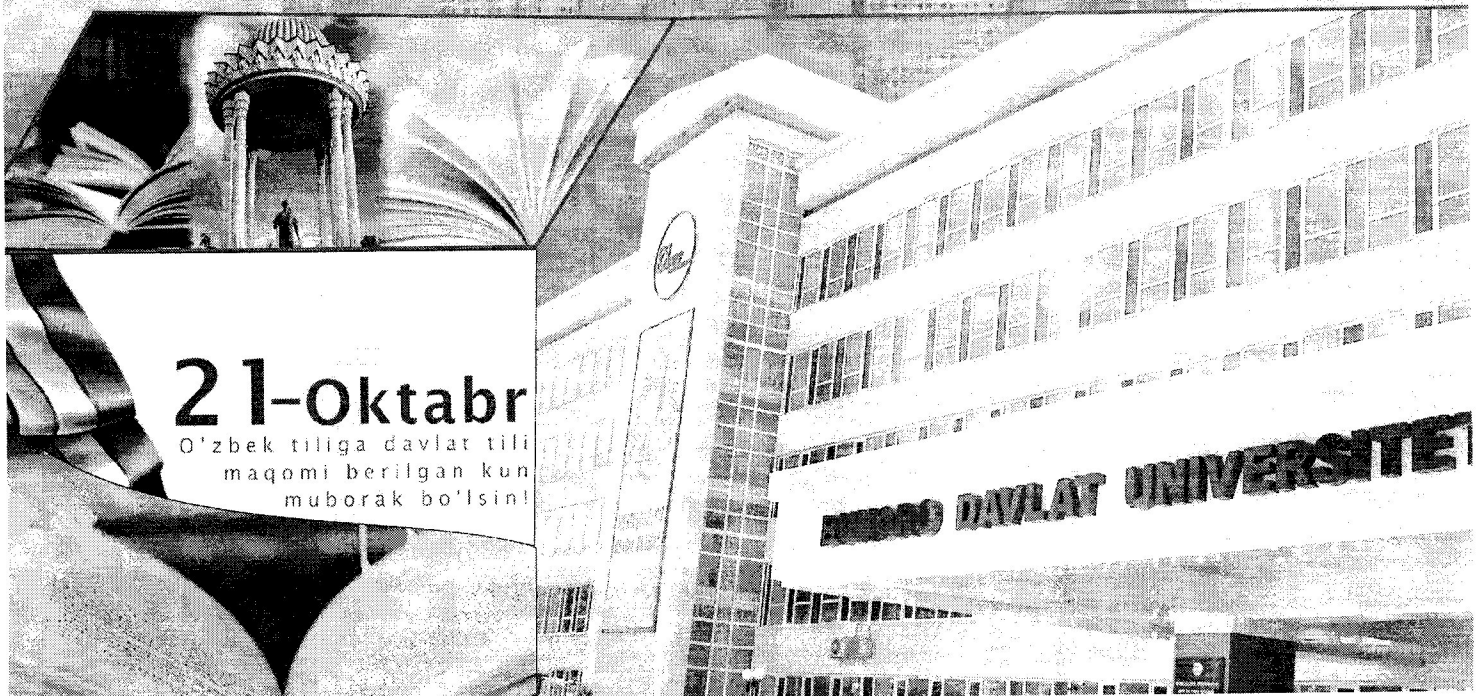
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH

DAVLAT TILI - TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA MIQYOSIDAGI ILMIY-AMALIY ANJUMANI

21-oktabr

O'zbek tiliga davlat tili
maqomi berilgan kun
muborak bo'lsin!

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI
DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH DEPARTAMENTI
BUXORO VILOYAT HOKIMLIGI

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

*(O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganligining 31 yilligiga
bag'ishlangan respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari)*

BUXORO, 2020-yil, 16-oktabr

DAVLAT TILI – IJTIMOYIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

“Davlat tili – ijtimoiy taraqqiyot va milliy yuksalish mezoni” mavzusida Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumani ilmiy maqola va tezislari to‘plami. (2020-yil, 16-oktabr). Buxoro: 2020-y. 706 bet.

MAS’UL MUHARRIR:

Ahmedov A.R.

– f.f.n., dotsent

TAQRIZCHILAR:

Abuzalova M.Q. – f.f.d., prof.

Nazarova S.A. – f.f.n., dots.

Eshonqulov H.P. – f.f.n., dots.

Yo‘ldosheva D.N. – p.f.n. dots.

TO‘PLOVCHI VA NASHRGA TAYYORLOVCHI:

G‘aybullayeva N.I. – f.f.f.d (PhD)

Tosheva D.A. – f.f.f.d (PhD)

G‘ulomova Sh.Q. – f.f.f.d (PhD)

Ushbu Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumanining ilmiy maqola va tezislari to‘plamida O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni qabul qilinganining 31 yilligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-5850-son Farmonida ko‘zda tutilgan “O‘zbek tili bayrami kuni”ni keng nishonlash, jumladan: o‘zbek tilining davlat tili sifatida nufuzini oshirish va qo‘llanish ko‘lamini yanada kengaytirish shuningdek o‘zbek tilining davlat va jamiyat hayotidagi mavqeyini yanada yuksaltirish, davlat tilining rivojlanishi, tarixiy taraqqiyoti, istiqboli bilan bog‘liq ilmiy tadqiqotlar samarasini oshirish, o‘zbek nazariy tilshunosligi, leksikologiya hamda leksikografiyasi, til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasida belgilangan vazifalar va amaliy filologiyani rivojlantirish, o‘zbek tili ta’limi muammolari, davlat tilida ish yuritish va nutq madaniyati masalalari borasida fikr va tajriba almashish, sohada amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil qilish va bu boradagi takliflarni ishlab chiqish bo‘yicha ilmiy, amaliy va uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur to‘plamga kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik ma’lumotlar hamda bildirilgan fikr va mulohazalarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

MUNDARIJA

No	Muallif(lar)	Mavzu	Bet
1	Xamidov Obidjon	Kirish	14
2	Umarov Farhod	Davlat tili milliy yuksalish mezonini	17
2	Qirg'izboyev Abdug'affor	Ona - tilimiz rivoji va taraqqiyoti yo'lida	19
3	Azimov Inomjon	Ta'lim tizimida davlat tilini o'q'itish muammolari	26
4	Hamroyev Mirali	Tilga hurmat – millatga muhabbat	31
5	Ibragimova Feruza	Davlat tilining umrboqiyli va sofliги unga sadoqatimizga bog'liqdir	33
6	Qahhorov Otabek	Davlat tiliga ehtirom	36
7	Rajabov Dilshod	Til – inson kamolotining ko'zgusi	38
8	Nazarova Saida	Davlat tili – ijtimoiy taraqqiyot mezonini	40

1-SHO'BA: DAVLAT TILIDA ISH YURITISH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Muallif (lar)	Mavzu	Bet
Aslonov J.	Davlat tili nufuzi va amaldagi mavqeyi	45
Аслонова Э.	Государственный язык- неотъемлемая часть духовной национальной культуры государства	48
Axmedova Sh.	O'zbek tilining nufuzini oshirish muammolari	51
Bobomurodov K.	Millatning hayoti til bilan tirik	54
Yo'ldosheva D.	Til – millat mulki	57
Jumayeva S.	Tilimiz tariximiz, bugunimiz va kelajagimizdir	62
Jo'rayeva B.	Til – ruh, nutq – husn	64
Abdullayeva D.	Tilga e'tibor - elga e'tibor	68
Ne'matova P.	Ona tili bu – millat ko'zgusi,uning	71

	shakllantirish algoritmi	
Usmonova S.	Qo'qon shahri tarixiy mikrotoponimlarining lug'aviy qatlamlari	513
Yoqubova Sh.	So'z birikmalari tasnifini matn asosida o'rganish	517
Zaripova A.	Xayrlashuv – fatik muloqotning bir ko'rinishi sifatida	522
Zoxirov N.	Madaniy aloqalarni rivojlantirishda milliy va xorijiy tillarning o'rne	526
Sharipova F.	Язык - душа народа и зеркало, в котором отражаются наши мысли и устремления	529
Shirinova A.D.	An'anaviy mavzuning yangicha talqini	532

6-SHO'BA: BADIY SO'Z SAN'ATI VA LINGVOPOETIKA

Muallif (lar)	Mavzu	Bet
Adizova N.I.	Ona tili umummillat mulkidir	536
Adizova N.B.	Qiziqmachoqlarning bolalar ma'naviy kamolotida tutgan o'rne	540
Adizova O.	Biografik metodning taraqqiyotida fransuz adabiyotshunosi Charl Sent B'yovning o'rne	544
Azimova M. S.	Obidalarni kuylagan muarrix shoir	548
Baxshilloeva M.I.	"G'aroyib us-sig'ar" devonidagi an'anaviy obrazlar, ularning g'oyaviy-badiiy vazifalari	551
Davlatova D.Sh.	Qadring baland bo'lsin, ona tilim!	555
Dosjanova G.D.	Qaraqalpaq tilinde seslik simvolizm ham seslerdin poetikaliq xizmetleri	559
Ergasheva L.	O'zbek tili - faxrimiz, g'ururimiz	561
Eshonqulov H.P.	Ma'shuqa epitetlarining istioralashib qofiyaning hosil qilishi	564
Hamdamova N.E.	Nutqimizdagi lingvoma'naviy vositalar tadqiqi	568
Hayitov Sh.A.	Hofiz ijrosidagi bir so'z qimmati	571
Hamroeva H. Murodova M.	Enaxon Siddiqova she'riyatida metafora	574

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

6-SHO`BA: BADIY SO`Z SAN`ATI VA LINGVOPOETIKA.

ONA TILI UMUMMILLAT MULKIDIR

Adizova Nilufar Istamovna

BuxDU o`zbek tilshunosligi
kafedrasi o`qituvchisi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada tilning millat hayoti va uning xalq ma`naviyatini shakllantirishdagi beqiyos ahamiyati hamda til - millatning borligini ko`rsatuvchi ko`zgu, o`zida ajdodlardan saqlanib kelayotgan, ulkan qadriyatlarni aks ettirgan bebaho boylik sifatida e`tirof etilishi to`g`risida fikr yuritiladi. Shu bilan birga, tilning taraqqiy etishi uchun kelajak avlodni tilda aks etgan so`zlarning rang-barang jilolanuvchi ma`no qirralari bilan yaqindan tanishtirish, ularni asrash, boyitishga hissa qo`shish, ularni nutqda qo`llash mahoratini oshirib borish ona tili boqiyiligini ta`minlashning muhim omili ekanligi haqida fikr va mulohazalar aytib o`tiladi.

So`z-sehr, so`z-joziba, so`z-zar, so`z-olmos, so`z- mislsiz qudrat... Bu safni yana uzoq davom ettirish mumkin. Inson so`z bilan ko`ngillarni mahv etadi, u orqali ko`ngil dardlariga malham topadi. Oллоh insonga so`z aytish imkoniyatini hadya etib, jamiki xilqatlardan afzal bildi. Unga teran idrok, lutf, lutfda latofat ham baxsh etdi. Ulug` shoir Abdurahmon Jomiy so`zga shunday baho beradi:

So`z oltinga bo`l magay muhtoj,
Balki oltin boshiga bo`lgay toj.
Dunyoda qancha-qancha tilsim bor,
Uni ochmoq kishigadir darkor.

So`z tilning tasvir ifodachisi, asosiy qurolidir. Til esa millat mulkidir. Tilda millatning umumiy, ma`naviy qiyofasi, azaliy qadriyatlari aks etadi. Uni asrab-avaylash, taraqqiyotiga hissa qo`shish uning har bir vakili zimmasidagi ulkan mas`uliyatdir. O`zbek tili tarix chig`iriqlarida toblandi, yo`q bo`lishga-da mahkum etildi. Biroq

buyuk istiqlol tufayli unutilayozgan ona tilimiz, millatimiz asrab qolindi, uning qadri yuksaklarga ko'tarildi, qadriyatlarimiz, an'analarimiz qadr topdi. "Davlat tili haqida"gi Qonunning qabul qilinishi bilan esa o'zbek tilining davronlar soyasida qolib ketgan obro'si va nufuzi yana bir bor oshirildi, uning qo'llanish jabhalari kengaytirildi. "Davlat tili haqida"gi Qonunning ikkinchi moddasida o'zbek tili o'zbek xalqining ma'naviy mulki ekanligi va uning taraqqiyoti, muhofazasini ta'minlash O'zbekiston Respublikasining huquqiy doirasiga kirishi ko'rsatib o'tilgan [2, 5].

Ulug' mutafakkir, so'z mulkining sultoni A.Navoiy o'z zamonasida yaratgan asarlari bilan tilimizning ulkan imkoniyatlari va nufuzini ko'kka ko'targan edi. Mustaqillik sabab ona tilimizning yo'qotgan, oyoqosti bo'lgan qadr-qimmatini qayta tiklangani shoir M.Yusuf tilida shunday aks etadi:

Bir qaragam, har shevangda ming jilolar,
Har novdangda, har mevangda ming jilolar.
Qodiriylar, Cho'lponlar-u, Abdullolar,
Sening qaytgan kuning men tug'ilgan yilim,
Ona tilim, ey muqaddas Ona tilim [5,269].

Bugun globallashgan davrda yoshlar bir necha chet tillarda bemalol gaplasha olishadi. Bu esa barchani birdek zavqlantiradi. Chet tilini bilish yorqin kelajak sari dunyo eshiklarini ochadi, keng imkoniyatlarga yo'l bo'shatadi. Biroq ulkan mahorat sohibi, so'z ustasi, ulug' o'zbek yozuvchisi Abdulla Qahhor maqolalaridan birida Chet tillar pedagogika instituti talabalariga xitoban "...sizlar joylarga chet tillar bilan birga, balki birinchi navbatda o'z ona tilimizga – o'zbek tiliga cheksiz muhabbat tuyg'usini olib boringlar! O'zbek tili g'oyat boy, nihoyatda chiroyli, har qanday fikr-u tuyg'uni ifoda qilishga qodir ekanini amalda ko'rsatinglar", - deb ta'kidlaydi. Fikrini davom ettirgan holda sobiq sho'ro davrida ba'zi bolalar o'z ona tilisini bilmasligi, bu esa ota-onani zarracha ham tashvishga solmasligini, hatto ba'zi oilalarda bola o'z ona tilisida gapirgani nomus qilishini ham aytib o'tadi [4,105]. Bu fikrlar A.Qahhorning nafaqat o'tkir til sohibi, balki o'tkir nigoh, o'tkir idrok egasi ham ekanligini namoyon etadi. Bir qarashda, A.Qahhor o'tgan kunlar haqida gapirgandek tuyuladi.

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

Ammo, afsuski, bu fikrlar bugungi kunda ham “o‘z mazmunini yo‘qotgan” deb bo‘lmaydi. Hozir ham ba‘zi o‘zbek oilalarida o‘z ona tilida gapira olmaydigan yoki gapirishni istamaydigan yoshlar topiladi. Shunday oilalar borki, oila a‘zolari bir-biri bilan o‘zaro doimiy boshqa tilda so‘zlashishdan voz kecha olishmaydi, ona tilining go‘zalligini his etisholmaydi, keng ifoda imkoniyatlarini tasavvur ham qilisholmaydi.

To‘g‘ri, o‘zbek tilining “Davlat tili” maqomi bilan mustahkamlanishi ulkan yutuqlardan biri sifatida e‘tirof etildi, uning qo‘llanish doirasi kengaydi. Biroq unga amal qilishda, tilning o‘ziga xos qonuniyatlarini namoyon etishda, ifoda imkoniyatlarini kashf etish hamda unga munosabatda haligacha bir qator kamchiliklarning mavjud ekanligi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019-yil, 21-oktabrda PF-5850 Farmonning qabul qilinishi orqali yana bir bor o‘z isbotini topdi. Unga ko‘ra, yurtimizda “21-oktabr- O‘zbek tili bayrami kuni” sifatida e‘lon qilindi. Bu esa ona tilimizga yuksak e‘tibor bilan qarash, ardoqlash, uning xalqaro maydondagi nufuzini oshirishda har bir fuqaro ulkan mas‘uliyat, burchni his etishi lozimligini namoyon etdi. Ushbu farmon ona tilimizga shu choqqacha loqaydlik bilan munosabatda bo‘lganlarni biroz hushyor bo‘lishga undashi, vijdonini uyg‘otishi shubhasiz. Til millatning bebaho boyligi, uni asrab-avaylash, boyitishga hissa qo‘shish shu xalqqa, shu yurtga, shu millatga bo‘lgan beqiyos muhabbat ramzidir.

Tilning jamiki go‘zalligi, ifoda imkoniyatlari, ayniqsa, badiiy adabiyotda yaqqol o‘z ifodasini topadi. Zero, ulug‘ rus yozuvchisi M. Gorkiy ta‘kidlaganidek, “Adabiyotning birinchi elementi, uning asosiy quroli tildir va til turmush faktlari va hodisalari bilan birga adabiyotning materiali hamdir”. Til birliklari vositasida badiiy adabiyotda ijodkor rang-barang qiyofalar yaratadi, milliy ruhni namoyon etadi. Chinakam o‘lmas asarlar xalq hayotining haqiqiy qiyofasini o‘zida aks ettiradi, xalq tilini ifoda etadi, uni o‘qigan kitobxon xalqimizga xos qadriyatlardan voqif bo‘ladi. Ularda tasvirlangan personaj va qahramonlar o‘ziga xos tarzda xalq tilida so‘zlashadi, uning hayoti bilan yashaydi. Ulardan millatga xos milliy ruh ufurib turadi. Poeziyada esa yozuvchi Oybek ta‘biri bilan

aytganda, soʻzlar chertib, tanlab olinishi, har bir soʻz uzukka qoʻyilgan qimmatbaho tosh kabi porlashi lozimdir” [4,104].

XVI asrda yashagan fransuz olimi Dyu Belle “Ona tilini himoya qilish Vatanni himoya qilish bilan barobardir”. “Odamning oʻz mamlakatiga boʻlgan mehrini ona tiliga boʻlgan mehrisiz anglash mumkin emas”, - deb yozgan edi [4,109].

Haqiqatdan ham, tilni millatdan, millatni tildan, til va millatni esa Vatandan ayro tasavvur etib boʻlmaydi. Tarix zarvaraqlarida yoqutdek tovlangan, qudratli davlatlarni bunyod etgan, ilm-fan yutuqlarida dunyo hayratiga sazovor boʻlgan shu bagʻrikeng xalqimiz bor ekan, tilimiz yashayveradi, millatimiz boqiy boʻladi, jonajon Vatanimiz taraqqiy etib boraveradi. Bugun farzandlarimiz chet tillarda ham ona tilidek soʻzlab, yuksak salohiyat va iqtidorlarini namoyon etishi ularning chinakamiga dunyoni lol etgan shu yurt, shu millat davomchilari ekanligining yaqqol dalilidir. Ularga, avvalo, ona tilimizning naqadar jozibador, ulkan ifoda imkoniyatlariga ega ekanligini anglatmoq lozim. Zero, oʻzbek tili dunyoda hech bir tildan qolishmaydigan qadim tarixga ega eng boy, jozibador tillardan biri ekanligini A. Navoiy asarlarida bitta harakat maʼnosini feʼlning yuzlab maʼnodoshlari orqali ifoda eta olish imkoniyatiga ega ekanligida yoki Mahmud Qoshgʻariyning “Devoni lugʻotit turk” asarida ifoda etilgan ulkan til birliklari manbai asosida ham koʻrish mumkin.

Til – millatning borligini koʻrsatuvchi koʻzgu. U ulugʻ ajdodlardan bizga qadar saqlanib kelayotgan bebaho boylikdir. Tarixga nazar tashlaydigan boʻlsak, ne-ne qudratli davlatlar oʻz ona tillarini tarixning shafqatsiz “oʻyin” larida boy berishganiga guvoh boʻlish mumkin. Ona tilini asramoq millatni asramoqdir. Kelajak avlodni tilimizda aks etgan soʻzlarning rang-barang jilolanuvchi maʼno qirralari bilan yaqindan tanishtirish, ularni asrash, taraqqiy toptirishga hissa qoʻshish, ularni nutqda qoʻllash mahoratini oshirib borish ona tilimiz boqiyiligini taʼminlashning muhim omilidir. Zero, Birinchi Prezidentimiz taʼkidlaganlaridek, “.. oʻzlikni anglash, milliy ong va tafakkurning ifodasi, avlodlar oʻrtasidagi ruhiy-maʼnaviy bogʻliqlik til orqali namoyon boʻladi. Jamiki ezgu fazilatlar inson qalbiga, avvalo,

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

ona allasi, ona tilining betakror jozibasi bilan singadi. Ona tili- bu millatning ruhidir” [1,83].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. “Yuksak ma`naviyat- yengilmas kuch”. Toshkent-2008.
2. Abdumajidov A.G'. Shohnazarov T.T. O`zbekiston SSRning Davlat tili haqidagi qonuniga sharhlar. “O`zbekiston” nashriyoti. Toshkent-1990.
3. Abdullayev A. “O`zbek tilida ekspressivlikning ifodalanishi” O`zbekiston SSR “Fan” nashriyoti. Toshkent-1983.

ҚИЗИҚМАЧОҚЛАРНИНГ БОЛАЛАР МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИДА ТУТГАН ЎРНИ

Н.Б.Адилова
БухДУ ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ. Мазкур мақолада ўзбек болалар фольклорининг қадимий, анъанавий, кенг тарқалган мустақил шеърини шаклларида бири – қизикмачоқлар халқ қўшиқчилигининг жанрий жиҳатдан тадрижий тараққиётини ўрганишда муҳим манбалардан бири эканлиги, улар ўзига хос жанрий табиати, ғоявий-бадиий мазмуни, поэтик шакли, образлар тизими ҳақида фикр юритилган.

Қизикмачоқ жанри намуналари кулгили кичик шеърини ҳикоялар бўлиб, уларнинг асосида қизик ва ўткир гап, пичинг, қочириқ, ҳазил ётади. Қизикмачоқларда кулгили ифода, юмористик маъно муҳим ўрин тутди.

Қизикмачоқлар болаларнинг маънавий камолотида катта аҳамият касб этади. Улар болани ташқи олам билан муносабатга киришишга таёрлайди. Теварак-атроф билан таништиради. Бола фантазиясини ривожлантиришга хизмат қилади. Қизикмачоқлар болаларни қизиктириш, дунёқарашини кенгайтириш учун ижро қилинади.

Қизикмачоқларнинг энг муҳим вазифаларидан бири шуки, у болаларни ижтимоий муаммолар, синфий муносабатлар, баъзи фалсафий категориялар моҳиятини тушунишга етаклайди. Мазмунан